

ROUTE

EDUCATIONAL & SOCIAL SCIENCE JOURNAL

ISSN: 2148-5518

Volume 11, Issue 6, November 2024, p. 71-91

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3586>

ArticleHistory:

Received

29/09/2024

Accept

14/11/2024

**Available
online**

15/11/2024

FORMS OF WOMEN'S ORGANIZATION IN TURKISH SOCIETY: POST-TANZIMAT PERIOD (1839-1923)

TÜRK TOPLUMUNDA KADIN ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ: TANZİMAT SONRASI (1839-1923)

Emel İştar Iřıklı¹
Ömer Faruk Iřıklı²

Abstract

This study explores the roles and organizational forms of women in the Ottoman Empire, focusing on the period following the Tanzimat reforms (1839-1923). During this era, the transformation of foundations (waqfs) into institutional structures providing services in health, education, and social aid marked a significant development in civil society organizations. The increase in women's foundations and societies (cemiyetler) highlights their growing involvement in social activities. Additionally, women utilized media outlets such as newspapers and magazines to enhance their visibility in the public sphere. The research examines the concepts of organization, civil society, and civil society organizations, with a specific focus on women's organizational methods during and after the Tanzimat period. The study identifies 27 foundations (societies), 14 newspapers, and 18 magazines. It analyzes the roles of women in these organizations, their areas of influence, and their activities in both societal and media contexts. The findings aim to illuminate the participation and impact of women in public and civil domains in Ottoman society during the Tanzimat era and beyond.

Keywords: Women, Women's Organizations, Civil Society, Non-governmental Organizations, Ottoman Empire.

Özet

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadınların sivil toplumda (STK) ve diğer örgütlenme biçimlerinde nasıl yer aldığını incelemektedir. Özellikle Tanzimat sonrası dönemde, vakıfların sağlık, eğitim ve sosyal yardımlar gibi çeşitli alanlarda hizmet veren kurumsal yapılara dönüşmesiyle kadınların toplumsal rolü değişmiştir. Kadın vakıflarının ve cemiyetlerinin sayısındaki artış, bu dönemde kadınların sosyal yaşamda daha etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, kadınların gazete ve dergi gibi medya araçlarını kullanarak kamusal alanda görünürlüklerini artırdıkları gözlemlenmiştir. Araştırma kapsamında, sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve örgütlenme kavramları ele alınmıştır. Tanzimat dönemi ve sonrasında kadınların bu

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Ana Bilim Dalı, emelistar@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3439-0871

² Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, Din Sosyolojisi Uzmanı, isikli.omerfaruk@gmail.com, ORCID: 0009-0003-2625-093X

kavramlar içindeki rolü detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada 27 vakıf (cemiyet), 14 gazete ve 18 dergi tespit edilmiştir. Bu örgütlenme biçimlerinde kadınların rolleri, etkin oldukları alanlar ve gerçekleştirdikleri faaliyetler ile basın-yayın alanındaki katkıları detaylandırılmıştır. Sonuç olarak, bu araştırma, kadınların Tanzimat sonrası dönemde toplumsal örgütlenmelerdeki yerini ve etkisini ortaya koyarak, Osmanlı toplumunda kadınların kamusal ve sivil alandaki rollerini aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadın Örgütlenmeleri, Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Osmanlı İmparatorluğu

GİRİŞ

Tarihsel süreç içinde, sivil toplum kuruluşları (STK), modern anlamda bir yapı olarak değerlendirilmelerine rağmen, köklü bir geçmişe sahiptir. Bu geçmiş, Türk toplumunda çeşitli biçimlerde ve boyutlarda kendini göstermiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, vakıf kültürü gibi köklü ve örgütlü yapılar, önemli ve yaygın bir STK örneği olarak öne çıkmaktadır. Bu kültürel olgunun, Anadolu topraklarında 21. yüzyılda dahi varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Ayrıca, Osmanlı döneminde, sivil toplum kuruluşlarının kadınların örgütlenme alanlarında da etkin bir rol oynadığı belirtilmelidir. Osmanlı döneminde, kadın hakları meselesi, özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yaygınlaşan vakıf kültürü ile ilişkilendirilerek, kamusal alandaki kadın varlığının önemli bir parçası haline gelmiştir. Anadolu'da vakıf kültürünün gelişimi ve yaygınlaşması, uzun bir tarihsel süreci kapsamaktadır. Tartışmalı bir konu olmakla birlikte, bu sürecin başlangıcı olarak kabul edilen kadın örgütlenme biçimlerinden biri Bacıyan-ı Rum'dur (Bkz. Köprülü, 1991: 415) Bacıyan-ı Rum, Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından kurulduğu düşünülen bir örgütlenmedir (Kurt, 1999: 445; Yeter, 2015: 201). Bu teşkilat, kadınların üretim ve sosyal hayatta örgütlenmesine yönelik önemli bir model sunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat dönemi öncesinde kadınlar tarafından oluşturulan sivil toplum kuruluşlarının, görünürlük açısından Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerine kıyasla sayıca daha az olduğu söylenebilir. Bu dönemde kadınların, gazete ve dergi (mecnua) gibi medya araçları aracılığıyla da örgütledikleri gözlemlenmektedir. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi itibarıyla, kadın vakıflarının (cemiyetlerin) daha aktif hale geldiği ve gazetelerde ve dergilerde yayınladıkları yazılarla kamusal alanda daha belirgin bir şekilde yer aldıkları ifade edilebilir (Bkz. Kurnaz, 1997: 203, Kaplan, 1998, Karadağ-Eker, 2011).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarihsel perspektifte, çeşitli örgütlenme biçimleri her zaman mevcut olmuş ve bu süreçte çeşitli şekillerde ve boyutlarda varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda "sivil toplum", "örgütlenme (organizasyon)", "sivil toplum kuruluşları" gibi terimler izah edilecektir.

Örgütlenme

Örgütlenme kavramı, birçok farklı açıdan incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Ülken tarafından örgütlenme, basitçe "teşkilat" veya "organlaşma" olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla, canlı varlıklar, insan bilinci ve toplum gibi varlıklara ait organların birbirini tamamlaması gibi bir durum söz konusudur (Ülken, 1969: 225). Sosyologlar, örgütlenme kavramını üç ana tipoloji altında tanımlarlar. İlk olarak, "Örgüt Tipolojisi" örgütleri, sağladıkları faydalar ve üyelerin kurallara uyum sağlama yöntemleri gibi temel özelliklere göre sınıflandırır. İkinci olarak, "Toplumsal Sistemler Olarak Örgütler" yaklaşımı, örgütleri toplumsal değerler ve hedeflerle yönlendirilen "açık sistemler" olarak değerlendirir ve diğer toplumsal sistemlerle etkileşim içinde olduklarını vurgular. Üçüncü olarak,

"Ampirik Bakımdan Olumsal Yapılar Olarak Örgütler" yaklaşımı, örgütsel yapıları psikolojik kavramlar ve istatistiksel teknikler aracılığıyla inceler, girişimlerin büyüklüğü, teknolojisi ve konumu gibi bağımsız değişkenlerle ilişkilendirir. Son olarak, "Eylem Yapıları Olarak Örgütler" yaklaşımı, örgütlerin içindeki bireylerin eylemlerini etkileyen koşullara odaklanır ve örgütleri, organizasyonel hedefler doğrultusunda motive olmuş bireylerin ürünü olarak ele alır (Marshall, 1999: 563). Örgütlenme, toplum içinde birlikte yaşama alanlarının oluşturulması ve belirli kurallar veya normlar doğrultusunda davranılmasıdır. Çünkü sosyal hayatın içinde örgütlenmelerin ve gruplaşmaların görülmesi, toplum içinde kültürel olgunun veya örgüt içinde temel normların oluşmasının doğal bir sonucu olarak, normların belirlendiğini ifade edilebilir.

Sivil Toplum

Sivil toplum konusunda farklı görüşlerin antik yunan filozoflarından başlayarak, yakın tarihte batılı felsefeciler, tarihçiler, sosyologlar gibi birçok bilim insanının düşüncelerinin olduğunu söylenebilir.(Detaylı bilgi için Bkz. Aslan, 2010: 188-212). Genel olarak "Sivil toplum (civil society)" kavramının içeriği hakkında çeşitli zıt tanımlar bulunmasına rağmen, sivil toplumun ana özellikleri arasında, özel yaşam yerine kamusal alana atıfta bulunması, aile ve devletle aynı düzlemde yer alması ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde var olması yer alabilir. "Sivil toplum" terimi kullanıldığında, çoğu yetkilinin aklına gönüllü kuruluşlar, medya, meslek örgütleri, sendikalar ve benzeri kuruluşlardaki kamusal katılım alanı gelir (Marshall, 1999: 6621).

Sivil toplum kavramı, hem aile içindeki özel alanı hem de devlet müdahalesinden bağımsız toplumsal alanı ifade eder. "Yurttaşlar toplumu" olarak tanımlanan bu kavram, bireylerin haklarını ve toplumsal düzeni koruyan, eşit ve meşru bir statü sağlayan, can ve mal güvenliğini temin eden bir sistem anlamına gelir. Sivil toplum, toplum içindeki birlikte yaşamayı anlamak için kullanılan analitik bir araçtır. Batı düşünce tarihinde kökenleri 15. yüzyıla dayanan bu kavram, özellikle 18. yüzyıldan itibaren belirginleşip önem kazanmıştır. (Kirman, 2016: 273; Akal, 2014: 46; Işıklı, 2017: 7). Sivil toplumun bir başka yönü ise devletin ve ekonomik alanın dışında, gönüllülük esasına dayanan ve aynı zamanda demokratik hukuk devletinin koruyucusu olan örgütlenme biçimleri olarak görülmesidir. Buna göre, sivil toplum, insanların kendi istekleriyle ortak idealler ve çıkarlar etrafında bir araya gelerek örgütlenmeleriyle oluşan yeni toplumsal ilişkiler ağı veya bireylere seçme özgürlüğü ve sorumluluk yükleyen ilişkilerin bütünüdür. Böylelikle demokratik toplumlarda ortaya çıkar (Habermas, 2015; Kirman, 2016: 273). Modern toplum içerisinde, sivil toplum, öncelikle sivil yaşamın yaygınlaşmasını ifade eder. Devletin sivil bir yönetim tarzına geçmesi, sivil toplumun varlığı için hayati öneme sahiptir. Basitçe ifade etmek gerekirse, sivil toplumu, sivil yönetimin egemen olduğu toplum olarak tanımlayabiliriz (Çaha, 2005: 17).

Sivil toplum örgütlenmeleri, gönüllülük esasına dayalı olarak oluşur ve demokratik devletlerin koruyucusu olur. Bireylerin ortak çıkarlar etrafında oluşturduğu bu yapılar, aile dışı, ticari olmayan ilişkilerle devlet gücüne karşı denge sağlar ve etkili bir toplum için gereklidir (Bruce ve Yearley, 2016: 35).

Sivil toplum ile devlet arasında sıkı bir ilişki mevcuttur; sivil toplum, devletin denetlendiği bir mekanizma olarak işlev görür ve devlet olmadan var olamaz. Bu iki yapı birbirine entegre olmuş ve toplumsal değişimin bir gücü haline gelmiştir. Sivil toplum örgütlenmesinde başarısızlık yaşanması durumunda, bu durumun, toplumsal birlik ve hareketlerin oluşumunda sorunlara yol açabileceği belirtilmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil Toplum Kuruluşları, toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla gönüllülük esasına dayalı olarak bir araya gelen bireylerin belirli sorunlara çözüm aradığı kurumlardır. Bu kuruluşlar, kamusal alandan bağımsız olarak bireylere özgürlük deneyimi sunar ve toplu hareket etmenin getirdiği güç ve tatmin duygusundan yararlanır. STK'larda genellikle ortak bir amaç belirlenir ve üyeler bu amaca ulaşmak için birlikte çalışır, toplumsal etki yaratır ve sosyal hayata katkıda bulunur. (Yeter, 2015: 24). STK'lerin, üyelerin çoğunluğunun gönüllü olarak katıldığı, sosyal sorumlulukları yerine getiren ve güçlü bir aidiyet duygusunun var olduğu bir ortam olduğu şeklinde ifade edilmesi mümkündür. Sivil toplum kuruluşları, toplumun idaresine dahil olmayan ve sivil toplum alanında faaliyet gösteren her türlü örgütlenmeyi kapsar. Dernekler, vakıflar ve sendikalar gibi yapılar, STK'ler içinde hem yapısal hem de işlevsel açıdan önemlidir. Maddi kazanç odaklı olmayan ama belirli bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelen gönüllüler, toplumsal, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlara çözüm sunan örgütlenmeler olarak tanımlanır. (Arslan, 2001: 120; Akbulut ve Aytekin, 2007: 952). Sonuç itibariyle sivil toplum kuruluşları, kar amaçlamayan ve kişilerin bir araya gelerek ortak duygu ve düşünceleri paylaştığı kurumsal yapılar olarak tanımlanabilir.

TANZİMAT SONRASI KADIN ÖRGÜTLENMELERİ

Osmanlı tarihi içinde kadınların daha ziyade vakıflar aracılığıyla bir araya geldiklerini söylemek mümkündür. Tanzimat sonrası kadınların çeşitli alanlarda varlıklarını daha aktif şekilde göstermeye başladığı, daha fazla görünür olduğu söylenebilir. Tanzimat'tan itibaren ve II. Meşrutiyet dönemine kadar olan süreçte, kadınların toplumsal yaşam içinde görünürlüğü öncelikle eğitim alanında başlamıştır. İlk girişim Abdülmecid tarafından yapılmış, ancak muvaffak olunamamıştır. Sonraki süreçte en önemli girişim 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle birlikte kız çocukları için sıbyân mektepleri kurulmuştur. Zamanla Kız Rüşdiyesi, Kız, Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektebi ve Darülmuallimat gibi kurumlarda eğitim imkanı bulunmuştur. Bu vesile ile sosyal hayattaki yerlerini almaya başlamışlardır (Kodaman, 1991: 35). Bu süreç boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların toplumsal hayattaki varlığı, bu alandaki çeşitli hukuki düzenlemelerle de şekillenmiştir. Örneğin, arazi mülkiyeti konusundaki düzenlemelerde kadınlara verilen haklar, cariyelik uygulamasının sona erdirilmesi, yabancılarla evlilik ve giyim-kuşam konularında yapılan değişiklikler vardır (Kurnaz, 1997: 51-56). Hukuken, kadınların toplumsal yaşamda kamusal alana ilişkin haklarının tanındığı da açıkça görülmektedir. Kadınların sosyal yaşama katılımı konusunda, Batı'nın etkisiyle gerçekleştirilen reform ve iyileştirme girişimlerinin önemi inkar edilemez bir gerçektir. Bu bağlamda, Batı'daki kadınların çeşitli sosyal alanlarda var olması, verilen hakların kadınlara sağladığı statünün bir yansımasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, toplumu ve kadınları dönüştürme amacıyla, kadınlara sağlanan haklar aracılığıyla eğitim ve çocuk yetiştirme rollerine odaklanan faaliyet alanları açılmıştır (Caporal, 1982: 80-89; Kaplan, 1998: 7). Tanzimat sonrasında kadınların sosyal hayatta varlıklarının görünürlüğü eğitimle başlamış olup, gazete ve dergilerle devam etmiştir.

Vakıf (Cemiyet) Örgütlenmeleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kadın hakları meselesi özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde gelişen vakıf kültürüyle birlikte kamusal alandaki kadın varlığının önemli bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı toplumunda, kadınların sosyal hayata katılımı vakıf kurma geleneği çerçevesinde şekillenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre, 30.000 vakıf belgesi arasında kadınlar

tarafından kurulan 2309 vakıf bulunmaktadır ve bunların 1044'ünün vakfiyesi mevcuttur.(Ataseven ve Erdoğan,1999: 19). Ankara Şerhiye Sicillerine göre, bu kayıtlara göre kurulan 151 vakıftan 43'ü kadınlar tarafından kurulmuştur. Edirne'de ise kurulan vakıfların yüzde 20'si kadınlara aittir. Ayrıca, Edirne'de kadınların kurduğu vakıfların yüzde 70'i halk arasından gelen kadınlar tarafından oluşturulmuştur (Yılmaz-Koca, 1998: 144). 1546 tarihli İstanbul Tahrir defterine göre, kaydedilen 2517 vakıftan 913'ü kadınlar tarafından kurulmuştur (Aydın, 1996: 144; Can, 1999: <http://www.diyandergisi.com/diyandergisi-2/konu-26.html>).

Tanzimat sonrası dönemle birlikte kadın haklarına yönelik faaliyetlerde belirgin bir artış yaşanmış, kadın örgütlenmeleri ve dernekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu örgütlenmelerin çoğu yardım odaklı olarak kurulmuştur. Ancak, II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte bu cemiyetlerin yaygınlaşması ve amaçlarının değiştiği söylenebilir. Kadın cemiyetlerinin artmasıyla birlikte, yardım amaçlı kurulan cemiyetlerin yanı sıra kadın haklarını savunan cemiyetler de kurulmaya başlamıştır (Kaplan, 1998: 38-43; Işıklı, 2017: 17). Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ortaya çıkan cemiyetler, savaş ve savaş sonrası zorluklarla başa çıkabilmek için faaliyetler göstermektedir. Bu cemiyetlerin büyük çoğunluğu, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıktı söylenebilir. Bu bağlamda, dönemin ilk cemiyeti olarak bilinen "Yaralılara Yardım Komitesi" kadınların aktif görev almaları sebebiyle öne çıkmaktadır. Esasen bu cemiyet uluslararası düzeyde Kızıl Haç(1867) (Courssier, 1964: 21; Karal-Akgün ve Uluğtekin, 2020: 29) olarak bilinen yardım kuruluşunun benzeri Osmanlı devletinde kurulmasıdır.(Belge, ICRA/4 Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey, 89; Karal-Akgün ve Uluğtekin, 2020: 428-432). 1868 yılında ilk isim olarak "Mâlül ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti Osmaniyesi (Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti)" olarak kurulmuştur. Bu cemiyet 1887 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan savaşında büyük katkıları olmuştur. Daha sonra padişah himayesine girmiştir. Bu savaştan sonraki süreçte Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını almıştır. Tablo 1'de yıllara göre Tanzimat sonrası kurulan kadın cemiyetleri görülebilmektedir.

Tablo 1. Tanzimat Sonrası Kurulan Kadın Cemiyetleri (vakıf)

Cemiyetler	Tarihsel Bilgi
Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Hanımlar) Heyeti	1874 - 1912
Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti	1897
Kırmızı- Beyaz Kulübü	1906
Cemiyet-i İmdâdiye	1908
Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (Selanik)	1908
Teal-i Nisvan Cemiyet-i	1908
İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi	1908
Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti	1908
Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye	1909
Esirgeme Cemiyeti	1909
Teal-i Vatan-i Osmani Hanımlar Cemiyeti	1909-1910
Esirgeme (Esirge) Cemiyeti	1912
Donanma Muavene-i Milliye Cemiyet-i Hanımlar Şubesi	1912
Mâlumat-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi	1913
Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân	1913
Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi	1916
Osmanlı Hanımlar Müdafaa-i Milliye Hey'eti	1913
Biçki Yurdu	1913
Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti	1914
Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye	1914-1915
Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti	1915
Kadıköy Fakirperver Hanımlar Cemiyeti	1917
Hizmet-i Nisvan (Sade Giyinen Hanımlar Cemiyeti) dönüşmüş.	1918
Asri Kadın Cemiyeti	1918
Himâye-i Etfâl Cemiyeti	1918
Mûsiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti	1918
Anadolu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti	1919

Tablo 1’de görüldüğü gibi Tanzimat sonrasında kurulan 27 kadın cemiyeti tespit edilmiştir. Bu cemiyetler kadınların sosyal hayatta daha aktif olmalarına katkı sağlayıcı olmuştur.

Tanzimat sonrası kurulan cemiyetleri (tablo 1 göre) sıraladığımızda ilk olarak “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkeziyesi (1912)”dir³. Başkanlığını Prenses Nimet Muhtar Hanım yapmıştır. Balkan ve Trablusgarp savaşlarında Türk kadınının çabalarıyla sosyal bir kurum haline dönüşmüştür. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Hanımlar Heyet-i Merkezi adıyla kurulmuştur. Ayrıca bu cemiyet, yardım faaliyetleri kapsamında kermes etkinlikleri de düzenlemektedir. Kurulan kadın cemiyetinin temel gayesi; askerlere yiyecek, giyecek, çeşitli yardım eşyaları, sargı bezleri vb. şeyleri toplayarak ordunun ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu ihtiyaçlar için de kampanyalar düzenlemiştir (Kurnaz, 1997: 97-98; Karal-Akgün ve Uluğtekin, 2020: 205-266). Bu cemiyetteki kadınlar evleri gezerek yaralı askerler için yardımlar toplamıştır. Kadınlara hasta bakıcılık eğitimleri vermiş ve kadınları eğittikten sonra ülkenin birçok hastanesinde görev almaları için yönlendirmiştir.(Çaka, 1948: 48; Tunaya, 1984: 481; Hacıfettahoğlu, 2009: 73-130). Ayrıca cemiyetler vasıtasıyla kadınların birlik olması ve toplumsal alanda etkin olmalarına belirli ölçüde katkı sağlamıştır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki bu cemiyetleri kuranların çoğunluğu Tanzimat sonrası sarayda yetişmiş veya saraya yakın olan soylu ve entelektüel ailelere mensup kadınlardır.

“Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti (1897)” Osmanlı da kurulan ilk resmi kadın cemiyetidir. Kuruluş amacı 1897 Osmanlı-Yunan savaşında yaralılar yardım etmek olan cemiyet Fatma Aliye Hanım tarafından kurulmuştur. Fatma Aliye Hanım yardımseverleri yönlendirmek için Tercüman-ı Hakikat’e çeşitli yazılar kaleme almıştır. Bu vesile ile halktan askerler için çeşitli yardımlar (battaniye, bandaj, çamaşır vb. eşyalar) toplamıştır.(Zihinoğlu, 2006: 365-366). Bu çalışmalarından dolayı Fatma Aliye Hanım’a II. Abdülhamid tarafından “şefkat nişanı” verilmiştir (BOA, (İ.TAL), İ.TAL, 1316: 161/316; Şuun-ı Nisvan, 1908: 15)

“Kırmızı-Beyaz Kulübü” Selanik’te 1906 (Rumi takvim, 1 Kanun-i Sani 1321) yılında kurulmuştur. Kulübü akademik bilgilerini artırmak için genç kadınlar tarafından kurulmuştur. Kulübün amacı Edebiyatta ilerlemek, sosyal ve fen bilimlerin de en üst düzeyde faydalanmaktır. Kulübün en önemli özelliği ise Osmanlının genç kadınları tarafından kurulmuş olmasıdır (Kadın, 1324: 8-10; Şişman, 1993: 162-163).

“Cemiyet-i İmdâdiye (1908)” Fatma Âliye hanım öncülüğünde kurulmuştur. Cemiyet, cephede mücadele eden askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışmalar yapmaya çalışmıştır (Çaka, 1948: 36-37; Taşkıran, 1973: 38; Kurnaz, 1997: 95-96).

"İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi(cemiyeti) (1908)" parti bünyesinde kurulmuş olup, günümüzdeki karşılığı kadın kolları olarak düşünülebilir. Şubenin başkanlığını Mari Ağacanyan ve müdiresi Fatma Pakize Hanımlarıdır. Bu şube genellikle askerlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım etme için yardım toplamak amacıyla kurulmuştur (BOA, (DH. MKT) 1327/1909: 2792/93). Siyasi bir oluşum olduğundan dolayı, siyasi konuları da ele almıştır. Milli mücadele döneminde de

³ Madde 43: “Dersaadet’teki Vilayet ve liva ve kazalarda Osmanlı hanımlarından mürekkeb ve mahalleri zukur merkez ve şubelerine merbut bulunacak ve yalnız ianat cem’i ve levazım ihrazı ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilir. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi 1329- 1331, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık 1330 (1914). 1887 de “Mâlül ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti Osmaniyesi” olarak kurulmuş daha sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti ismiyle değiştirilerek 1911 kuruluş salnamesi olarak yayınlanmıştır.

aktif olarak çalışmalarını sürdürmüştür. (Bolat, 1983: 181; Tunaya, 1984: 480).

“Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908)” Bu cemiyet, Selanik'te kurulmuş olup, yardım çalışmalarına el işleri yapıp satarak katkıda bulunmuştur. Ayrıca çeşitli sosyal faaliyetlerde (piyano dinletisi, şefkat pazarı, sinema etkinliği, tiyatro gibi) bulunarak ihtiyaç sahibi kadınlara yardım için gelirler elde etmeye çalışmışlardır (Kadın, 1324: 13; Tunaya, 1984: 480; Şişman, 1993: 166-167). Bu cemiyet Selanik'te “Kadın” adında bir dergi de çıkarmışlardır.

“Teal-i Nisvan Cemiyet-i (1908)” Cemiyetin kurucusu Halide Edip Adıvar'dır ve kadın haklarını destekleyen bir cemiyettir. Milli kültüre bağlı kalan ve kadınların kültürünün gelişmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır. İngilizce kursları açmıştır. Buradaki gaye kadınlarla ilgili İngilizce yazılmış olan tarih, edebiyat ve toplumla ilgili eserleri Türkçe kazandırmaktır (Tunaya, 1984: 480; Kurnaz, 1997: 112).

“Osmanlı Cemiyet-i Hayriyey-i Nisvâniye (1909)” Selanik'te kurulmuştur. Kadınların sosyal hayatın içinde var olması gerektiğini düşündükleri için kadınlara meslek edindirme çalışmalarında bulunmuştur. Ayrıca kadınların eğitimi yerlerinin açılması, eksiklerin giderilmesi gibi çalışmalarda da bulunmuştur. (Zeki, 1330: 345-346; Çakır, 1992: 147-149).

“Esirgeme Cemiyeti(1909)” kurucusu Süleyman Paşa'nın eşi Sabiha ve yardımcısı Nezihe Muhyiddin Hanımefendilerdir. İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne maddi ve manevi destek sağlamakta, eğitim ve kültür alanında faaliyet göstermektedirler. Şehit ve göçmen evlatlarına da yardımda bulunmuşlardır. Ayrıca milliyetçi fikre sahip kadınların bir araya geldiği bir cemiyettir (Zeki, 1330: 345-346; Şişman, 1993: 167).

“Teal-i Vatan-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1909-1910)” İttihat ve Terakki bünyesinde tesis edilen merkezi Selanik'tir. Naime Yusuf Hanım liderlik yapmıştır. Bu bölgede kurulan ilk kadın cemiyetlerinden biri olma özelliği taşır⁴. Cemiyetin amacı ise askerlere destek olmayı hedefleyen, kız okulları ve atölyeler kurarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne katkı sağlayıcı çabalar içinde olmuşlardır (Ek 4, Nizâmnamesi Tarih-tesis 4 Kanun-ı evvel 325; Bkz. Toprak, 1989: 185; Çakır, 1992: 149-153).

“Esirgeme (Esirge) Cemiyeti (1912-13)” bu isimle kurulan ikinci dernektir. Lideri Hamiyet Hulusi hanımdır. Balkan savaşlarının ardından ortaya çıkmıştır. Resmi bir kuruluşa bağlı değildir. Balkanlar'dan göç edenlere yardım etme, meslek edindirme ve okul açma gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.(BOA, (DH), (DH. İ.UM), 1333: 89-2/1-23).

“Donanma Muavene-i Milliye Cemiyet-i Hanımlar Şubesi (1912)” Türk donanmasına gelir sağlamayı amaçlayan bu şubeyi Nezihe Muhiddin Hanımın kurmuştur. Ancak ömrü uzun olamamış ve kısa bir süre içinde kapanmıştır (Kamuran, 1330: 10-11; Çaka, 1948: 48).

“Mâlumat-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1912-13)” İstihlâk-ı Milli Cemiyetinin bünyesinde kurulmuştur⁵. Kurucu Melek Hanımdır. Yoksul ve kimsesiz Kadınların çalışması konusunu önemsemiştir. Özellikle Ülkenin yaşadığı ekonomik sorunlardan dolayı kadınları yerli malını kullanmaya teşvik etmiştir.

⁴ Cemiyetin kuruluşundan sonra Selanik valiliği nasıl bir tavır alınacağı konusunda tereddüt etmiş, cemiyet kurulduktan bir kaç ay sonra valilik; cemiyet kanununda kadınların cemiyet kura bilmesiyle ilgili bir madde olmadığı için cemiyetin nizamnamesi ile birlikte Dâhiliye Nezaretine ve Şura-yı Devlete takdim edilmiş (BOA, (ŞD. MLK), 1328/1910: 2068/4)

⁵ Mâlumat-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, İstihlâk-ı Milli Kadın Cemiyeti, bu iki cemiyet hakkında araştırmalarımız sonucunda birbirlerinin bünyesinde kurulduğuna dair bilgiler söz konusudur. (Bkz. Özdemir, 2019: 29-47).

Ayrıca terzihaneler kurarak kadınların meslek edinmesine katkı sağlamıştır (Zeki, 1330: 348; Nejat, 1334: 164; Tunaya, 1984: 481; Çakır, 1992: 165-168).

“Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân Cemiyeti (28 Mayıs 1913)” Günümüzdeki anlamıyla “Kadın Haklarını Savunma Derneği” olarak kurulmuş ve direkt olarak kadın haklarını savunma gayesiyle faaliyet göstermiştir. Nuriye Ulviye (Mevlan) hanımın desteğiyle kurulmuştur. Kadınları sosyal hayata entegre etmeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra üniversite eğitim hakkının verilmesini talep etmiş ve kadınların siyaset yapabileceği fikrini savunmuştur. Müslüman kadının devlet kurumlarında görev almasını teşvik etmiştir. Ayrıca “Kadınlar Dünyası” adlı bir gazete çıkarmışlardır. (Kadınlar Dünyası, 1329; Zeki, 1330: 346; Bolat,1983: 180).

“Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi” Enver Paşa'nın eği Naciye Sultan himayesinde oluşturulmuştur. Ayrıca, cemiyetin kuruluşunda sarayla ilişkili paşaların da desteği bulunmaktadır. Bu cemiyet, kadınlara iş imkanları sağlama, meslek edindirme ve kendi onurunu koruyarak geçimini sağlama amacıyla faaliyet göstermiştir, kırsal kesimde kadınların tarlalarda çalışabilmesi için fetva yayınlamıştır. Cemiyet kadınlara iş bulduktan sonra evlenmeyi zorunlu kılar. Bu kararın sebebi ise toplumda ahlaki değerlerin koruma çabasıdır. Evlenildiğinde, maaşlarına yüzde 20 oranında ek ödeme yapılır. Evlenilmediği takdirde, maaşlarına belirli bir oranda kesinti yapılır. Cemiyete devlet desteği verilmesi nedeniyle kamunun yararına faaliyet yürüten bir cemiyet olarak değerlendirilir.(Nejat, 1134: 164; Sümer, 1968: 59; Toprak, 1988: 34-35; Toprak, 1988a: 44-47).

“Osmanlı Hanımlar Müdafaa-i Milliye Hey'eti (1913)” kurulmuştur. II. Meşrutiyet döneminin önde gelen derneklerinden biri olarak kabul edilir. Cemiyetin hedefi, kadınlar arasında yardımlaşmayı teşvik etmek ve milli duyguları canlandırmaktır. Cemiyetin lideri hakkında çok fazla bilgi bulunmasa da, Prenses Nazime ve Prenses Nimet hanımların desteğiyle faaliyet göstermektedir. Cemiyetin üyeleri, tanınmış aileler, subay eşleri ve o dönemin ünlü yazarları olan Fatma Âliye ve Halide Edip gibi hanımlardan oluşmaktadır. Bu cemiyet, hastabakıcılık kursları düzenlemiştir. Bu sayede savaş alanlarında yaralı askerlere yardım etmişlerdir. Yetimlere destek olmak ve şehitler ile gazilere yardım etmek için evleri dolaşarak toplantılar düzenleyip bağışlar toplamıştır. Ayrıca, Cemiyet, farklı şubeler açarak kültürel etkinlikler düzenlemiştir, bunlar arasında konferanslar, tiyatrolar, kitap yayını ve vaazlar bulunmaktadır. Bu dernek, milli hedeflere yönlendiren kitleler arası bir kadın hareketi olarak değerlendirilebilir (Özçelik, 1987: 22-25; Şişman, 1993: 176-179; Kaplan, 1998: 44-46).

“Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye (1914-15)”, İstanbul da kurulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetine yakın olduğu düşünülmektedir. İhtiyaç sahibi olan ailelerin evlatlarını yatılı okullarda eğiterek onların bir meslek sahibi olmalarını ve sonunda aile ekonomilerine katkı sağlayabilecek niteliğe ulaşmalarını hedefleyen bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Ancak savaş dönemine denk gelmesi faaliyetlerini ihtiyaç sahibi ailelerin açlık vb. sorunları çözmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bütçesine de katkı sunmaya çalışmıştır (Ek 3, Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi,1334; Larakışla, 20015-12; Bkz. Usta, 2016: 75-82).

“Biçki Yurdu (1913)” Behire Hakkı Hanımın şahsi çabalarıyla kurulmuştur. Amacı ihtiyaç sahibi genç kadınlara meslek edindirmektir. Kurulduktan sonra o dönemde kurulmuş birçok cemiyetle iş birliği içinde faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca ülkenin savaş içinde olmasıyla askerin temel ihtiyaçlarını (yorgan, kıyafet, çorap, eldiven vb.) karşılamak için çalışmalarda yapmıştır (İnci dergisi, 1335: 16; Lebib, 1905: 2815-2816; Oktar, 1998: 87; Detaylı bilgi için Saatçioğlu, 2019: 103-112).

“Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti(1914)” Cemiyet, Sultan Abdülmecid’in torunu ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın hanımı Naciye Sultan’ın onursal başkanlığı ve güvencesi altında kurulmuştur. Kurulmasında sebep olan durum ise Osmanlı’nın son döneminde uzun süren savaş yılları, cepheye giden askerlerin ailelerini büyük bir geçim sıkıntısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gibi zor durumdaki ailelere yardım etmek amacıyla bazı kadınlar tarafından bu cemiyet kuruldu. Cemiyetin amacı ise, savaşta olan askerlerin ihtiyaç sahibi olan asker ailelerine yardım etmek ve gıda, giysi gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Başkanlığını bilinen İttihatçı Emniyet Umumiye Müdürü İsmail Canbulat Bey’in hanımı Nuriye Canbulat ile Mareşal Liman von Sanders Paşa’nın kızı Matmazel Nelly birlikte üstlenmişlerdir (BOA, (İT. DUİT), 1334/1916: 72-121; Çiçek,1993: 14; Çakır, 1994: 354).

“Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti (1915-1916)”, Kuruluş tarihine bakıldığında, bu cemiyet I. Dünya Savaşı sırasında yetim kalmış, yardıma muhtaç asker ailelerine yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezine, ekonomik açıdan önemli katkılar sağlamış ve düzenlediği toplantılara iştirak etmiştir.⁶ Ayrıca, Hilâl-i Ahmer Derneği Kadınlar Merkezi, bu dernek için öz kız kardeş benzetmesi yapmıştır (Çapa, 2010: 47; Sezer, 2014: 312-317; Usta, 2016: 163; Tepekaya ve Kaplan, 2023: 17)

“Asri Kadın Cemiyeti (1918)” Millî Mücadele devrinin önde gelen kadın cemiyetinden biridir. Kuruluşu, 1918’in sonlarına doğru İnas Darülfünunu mezunları ve öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da kurulan bu cemiyetin temel amacı, kadınları hem bedensel hem de zihinsel açıdan yetiştirmek ve toplumsal konumlarını güçlendirmektir. Naciye Faham, Şukufe Nihal, Aliye Esad, Sabahat, Saime Hanımlar cemiyetin görünen yüzleri olmuştur. Ayrıca bu cemiyet on beş günde bir “Genç Kadın” adında bir dergi de çıkarmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), 01019819-3; Genç Kadın, 1335: 87; Özdemir, 2021: 107-133).

“Kadıköy Fakir(Fukara)perver Hanımlar Cemiyeti (1917-1918)”⁷, bu cemiyet amacı ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmektir. Cemiyet Kadıköy çevresinde bulunan ihtiyaç sahibi insanlara maddi yardımlarda bulunmuş bu sebepten kamu yararına çalışan cemiyet olarak kabul edilmiştir cemiyetin başkanlığını Kadıköy eşrafından olan Aliye Şevket Hanım yapmıştır.(BOA, (DH), (DH. EUM).6.ŞB, 1336/1918: 32/53; Sırma vd., 2013: 39).

“Hizmet-i Nisvan” Selanik’te Emine Seniye hanım desteğiyle kurulan topluluk, Türk kadınlarının şefkatini ve yardımseverlik duygularını canlandırmayı amaçlamış, kadınlara meslek edindirmeye, iş hayatına katılmaya, giyim tarzlarını düzeltmeye ve yerli ürünleri kullanılması için çaba sarf etmiştir. 1918’de Sade Giyimi Tercih Eden Hanımlar Cemiyeti adı altında çalışmalarını sürdürmüşlerdir.(Türk Kadını, 1334: 44-45; Kadın, 1334: 16; Onay, 1968: 76-77; Bolat, 1983: 180-181).

“Müsiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti (1918)” Nişantaşı’nda kurulmuş bir cemiyettir. İsminden anlaşılacağı üzere Müzik üstatların hayat ve eserlerini

⁶ “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” 1335: 1919 Senesinde “Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine” Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umûmî Raporu, (İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1335), 62.

⁷ Yaptığımız araştırmada cemiyetin kuruluşu ile ilgili bir kaynak 1912 derken, başka bir kaynaktan 1917-18 olarak geçmektedir. Bu sebepten şu kanaat oluşmuştur: cemiyet ilk isim olarak Kadıköy Fakir (Fukara) Perver Cemiyeti (1912) olarak kurulmuş sonraki süreçlerde hanımlar şubesi olarak 1917-18 açıldığı düşünülmektedir. Hanımlar cemiyeti olarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin sığınağına birimine ihtiyaç sahibi insanlara muayenehane açılması talebinde bulunulmuş. Kızılay Arşivi, 74/94

⁸ Kânûn-ı sâni 1335 (8 Ocak 1919).

öğretmektir. 80 kadar kadın üyesi bulunmaktadır. Türk Kadını, 1334: 47).

Yukarıda ifade ettiğimiz cemiyetlerin dışında “Himâye-i Etfâl Hanımlar Heyeti” bu heyetin kuruluşu 28 Mart 1918’dir (<https://www.aile.gov.tr/samsun/hakkimizda/tarihce/>) Ancak var olan bilgilerin çoğunluğu Himâye-i Etfâl Cemiyeti ile ilgilidir. Cemiyetin hanımlar heyeti ile ilgili net bilgiler tespit edilememiştir.

Son olarak bütünleştirici bir özelliği olan “Anadolu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’ni(1919)” Melek Reşit Hanım başkanlığında, 7 Aralık 1919 da Sivas valiliğine verilen dilekçe ile kurulmuştur. Bu cemiyet, geniş halk kitlelerini Milli Mücadele’ye katılmaya çağırma, milli ordunun ihtiyaçları için para ve mal toplama, bağış kampanyaları düzenleme, muhacirlere yardım etme gibi birçok faaliyet gerçekleştirmiştir. Cemiyetin en önemli özelliği ise kadınları vatanın her parçası için mücadele etme arzusunu ve cephe gerisinde aktif rol alışı simgelemektedir (Baykal, 1984: 108-126; Erkmen, 2023: 1-12). Buradan anlaşıldığı üzere cemiyet, Milli Mücadelede kadınların birlikte hareket etmesine destek olmuş, kadınları doğru yönlendirerek bilinçlendirmiş ve mücadeleye katılmalarını teşvik etmiştir.

Gazete ve Dergi Örgütlenmeleri

Osmanlı Devletinde, özellikle kadınların toplumdaki görünürlüğünü artıran önemli bir başka alan ise gazeteler ve dergilerdir (Bkz. Yıldırım ve Seyhan, 2015: 39-65). Bu faaliyetler, kadınların sosyal hayatta daha aktif bir rol oynamaya ve düşünsel üretimde bulunmaya yönelik bir çabanın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Osmanlı’nın çöküşü ve ardından kurulan yeni devletin, kadın hakları konusunda farklı yaklaşımların benimsendiğini belirtmek mümkündür. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, basılı yayınlar aracılığıyla kadınların toplumsal haklarına dair Batılılaşma eğilimleri teşvik edilmekteydi. Bu dönemin metinlerinde, kadın haklarına ve batılı kadınların ayrıcalıklarına dair yazılar sıkça yer almakta, topluma bu hakların tanıtılması hedeflenmiştir. Ayrıca, Müslüman kadınların durumunun iyileştirilmesine yönelik taleplerin bazı yayınlarda dile getirilmiştir. Bu bağlamda, kadın hakları konusunda açıkça taleplerin dile getirilmeye başlandığı bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların vakıflardan sonra gazete ve dergiler yoluyla kamusal alan varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Tablo 2. Tanzimat Sonrası Kurulan Gazeteler

Gazeteler	Tarihsel süreç
Terakki	1869-1870
Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderat	1875
Âyine	1875-1877
Mürüvvet	1887
Hanımlara Mahsus Malumat	1895
Hanımlara Mahsus Gazete	1895-1908
Mahâsin	1908-1909
Musavver Kadın	1911
Kadınlık Hayatı	1913
Kadınlık	1914
Kadınlar Âlemi	1914
Siyanet	1914
Kadınlar Dünyası	1913-1921
Hanımlar Âlemi	1914-1918

Tablo 2’de görüldüğü üzere 14 adet gazete tespit edilmiştir. Bu gazetelerin bazıları haftalık, on beş günlük ve aylık olarak çıkarıldıkları anlaşılmıştır. Tabloya göre hareket ettiğimizde ilk karşımıza çıkan gazete “Terakki”dir (BK, 18/7: 1-23; HTU,

BC 14: 1-48; KEKBM, 1.9.1: 1-48; Kahraman, 2011: 481). İlk olarak 1869 yılında yayın faaliyetine girmiş ve yayınlayan Ali Raşit beydir. Derginin dış kısmı terakki ama iç kapağında ise Terakki-i Muhadderat olarak geçmektedir. Hafta da bir kez olarak çıkmış, 48 adet yayın yapmıştır. Yazıların büyük çoğunluğu kadınların sosyal hayata dair ihtiyacına yönelik yazılardır. Bu yazılar adabı muaşeret, çocuk eğitim, güncel olan olaylar vb. konular olmuştur.

“Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderat” ilk olarak 1875 yılında yayınlanmış bir gazetedir. Toplamda 8 sayı çıkmıştır. Haftada bir çıkan ve kadınlara dair faydalı bilgiler içermektedir. Uzun soluklu bir gazete olmamıştır(HTU, D. 173: 1-8; KEKBM, 1.9.1: 1-8).

“Âyine” dergisi Selanik’te yayın faaliyetine başlamış haftalık çıkan bu dergi 1875-1877 yılları arasında 39 sayı çıkarmıştır. Âyine, Osmanlı gazetesinin bir eki olarak çıkmaktadır. Osmanlıda çıkan üçüncü kadın gazetesidir. Yazılarını incelediğimizde ise kadınlara ve çocuklara hitap etmekle birlikte, Müslüman kadının eğitiminde ve kadınları geleceğe hazırlamak amacıyla olmuşlardır (HTU, BC, 76: 1-30, 32-39, 41)

“Mürüvvet” yayın hayatın 1887 yılında başlamıştır. Haftalık çıkan bu gazete, toplam 9 adet yayın yapmıştır. Esasen mürüvvet gazetesinin hanımlara mahsus bir nüshası olarak çıkmıştır. Kadın ve erkek yazarların olduğu bir gazete özelliği taşımaktadır. Kısa süreli olan bir gazete olmuştur (Milli Kütüphane, 1962: SÇ 210, 1962: SA 52, 1962: SB 75; İÜEFK, SA 24: 1-9; KEKMB, 1.9.1: 1-9; Kılıç, 2015:744-769)

“Hanımlara Mahsus Malumat” ilk sayısı 1895 yılının ağustos ayında yapmıştır. Haftalık olarak çıkan bu gazete 17 adet yayın yapmıştır. Edebiyat, ahlak, sanayi vb. birçok konu hakkında yazılar bulunmaktadır. Yazarlar çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır (Milli Kütüphane, 1956: SC 23; HTU, C, 72: 8-10, 12-15; BDK, 6/724: 9-10, 12-15; TKG, 8-10, 12-15; İÜ, 05: 8-10,12-15, 17, 19; KEKBM, 1.9.1: 8-10, 12-15, 17-19).

“Hanımlara Mahsus Gazete” 1 Eylül 1895 yılın ilk yayın faaliyetine başlamıştır. Uzun soluklu olan önemli bir gazetedir. Yayın faaliyetini 1908 yılına kadar sürdürmüştür. 600 üzerinde yayın faaliyetinde bulunan ve haftada iki kez yayın yapmıştır. Gazetenin esas maksadı devlete hizmet etmek olduğunu ifade etmektedir. Kadınlar tarafından çok çok okunan bir gazetedir. Kadınlar tarafından bolca mektup almıştır. Gazetenin müdiresi Fatma Şâdiye Hanım, başyazar ise Nigâr bint Osman olarak görülmektedir. Ayrıca yazar kadrosunda Fatma Aliye ve Emine Semiye gibi bilenen kadınlar da yazarlık yapmakta ve Birçok kadın yazarda bulunmaktadır. Ancak yazıların büyük çoğunluğu imzasız yayınlanmıştır (AEK, 132: 1-52; BDK, B.13: 1-120, 122-124, 126-175; BK, B. 45: 1-81, 83-100; HTU, D. 169: 1-6, D.170: 1-200; İÜ, 89715-89730: 1-578; KEKBM, 1.9.1: 1-202 (1311-1314; Öztürk, 2020: 533-534).

“Mahâsin” kadınlara mahsus bir gazete özelliği taşır, 1908-1909 yılları arasında yayınlar yapmıştır. Aylık çıkan bu gazetede toplamda 12 sayı çıkarmıştır. Kadın ve erkek yazarlarına sahip olmakla birlikte Fatma Âliye hanımın yazıları da bulunmaktadır. (Milli Kütüphane, 1956: SA 337; AEK, 233: 1-12, 4-12; HTU, C.18/2: 1-12; KEKBM, 1.9.1: 1-12; Duman, 1986: 226; Taşkiran, 50-51).

“Musavver Kadın” 1911 yılında yayın hayatına başlamıştır. Haftalık dergi olup. Siyasi, ilmi ve edebi bir gazetedir. Toplam 7 sayı çıkarabilmiştir. Kadın gazetesi olmasına rağmen yazarların büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır(AEK, 178: 1-5, 7-8; KEKBM, 1.9.1: 1-5, 7-8).

“Kadınlık Hayatı” yayın hayatı uzun olmayan bir gazetedir. Sorumlusu Emine Seher Ali’dir. Tek sayı çıkara bilmiştir. Edebi, fenni ve içtimai bir özelliğe sahip olmakla birlikte yazarları sadece kadınlardan oluşmaktadır. Gazetenin çıkış amacı da sadece kadın yazarlar olmasını hedeflermiştir (AEK, 179: 1; KEKBM, 1.9.1: 1).

“Kadınlık” yayın faaliyetine 1914 başlamış ve toplamda 12 sayı çıkartılan bir gazetedir. Amacı kadınların var olduğu ve kamusal alanda var olması gerektiği fikriyle Osmanlı hanımlarına yönelik yazılar yazmışlardır. Sahibi Hacı Cemal ve Nigar Cemal’dir son yazılarını “Kadın Duygusu” olarak yayınlamışlardır (BDK, 0,4538: 10; KEKBM: 1.9.1: 1-11, 1).

“Kadınlar Âlemi” Perşembe günleri çıkan içtimai, edebi hanım gazetesidir. 1914 yılında yayın faaliyetine başlamış ve toplam 9 sayı çıkarmıştır (HTU, 7859: 1-9; KEKBM, 1.9.1: 1-9; Kadınlar Âlemi, 1330).

“Siyaset” 1914 yılında yayın faaliyetine başlayan içtimai, edebi, ilmi, iktisadi, kadın ve aile gazetesi özelliği taşır. Haftalık çıkan bu gazete 3 sayı çıkarılmıştır. Sorumlusu Zaim Hayriye hanımdır. Uzun ömürlü olmayan bir gazete olmuştur (HTU, D: 10; 11, 15, 16; KEKBM, 1.9.1: 11, 15, 16).

“Kadınlar Dünyası” Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’nin katkısıyla faaliyet yapan bir gazetedir. Cemiyetin amaçları doğrultusunda kadınların hukukunu savunan dini ve mezhebi ayırım yapmaksızın Osmanlı hanımlarını bilinçlendirme amacı taşıyan, haftalık bir gazetedir. Uzun süreli yayın faaliyetinde bulunan bu gazete 208 adet yayın yapmış ve sahibi ise Nuriye Ulviye (Mevlan) hanımdır. 1913-1921 arasında yayınlar yapmıştır. Gazete yazarların büyük çoğunluğu kadınlardır. Önemli sosyal olayları, edebi konuları, şiir, hikâye, sohbet, kadın hakları, dil, müzik vb. alanlarda yayınlar yapılarak kadınları bilgilendirmeye çalışmışlardır (BK, B. 36: 1-100, B. 264: 168, 198/4; HTU, 18/2: 100-129, 131-134,138; KEKBM, 1.9.1: 1-185, 187-194; Yurdanur, 1982: 77-80).

“Hanımlar Âlemi” edebi, içtimai, resimli olan ve perşembe günü çıkan haftalık hanımlar gazetesidir. Yayın faaliyetine 1914 başlamış, 1918 yılına kadar yayınlarını sürdürerek toplamda 32 adet yayın yapmıştır. Gazetenin amacı kadınları okumaya teşvik ederek gelişimlerine katkıda bulunmaktır. Ancak, gazete Fransız kadınların gösterişli kıyafetlerini resmettiği için Müslüman kadınlara örnek olmaya çalışıyor gibi görünmektedir. Bu nedenle, Türk Müslüman Kadınları üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (HTU, 7859/2: 1-18, 7859/3: 4, 9, 19-30; KEKBM, 1.9.1: 1-18 Kurnaz, 1997: 128).

“Hanım”, ilk yayını 1921 yılında İstanbul da yapmış olup, her ayın ilk günü yayınlanmaktadır. Yayınları daha çok kadın ve aile ile ilgili yazılar olmuştur. Ancak uzun soluklu olan bir gazete olmamış 2 sayı çıkarmıştır (HTU, D.6: 1-2; KEKBM, 1.9.1: 1-2).

Sonuç olarak Tanzimat sonrası çıkan gazetelerin büyük çoğunluğu batı etkiyle ortaya çıkmıştır. Genel olarak bu gazeteler kadınları daha bilinçli hale getirme çabasında olmuşlardır. Gazeteler çoğunlukla toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda hareket ettiğini söylemekte mümkündür. Gazetelerin yazılarına bakıldığında; âdab-ı muâşeret, edebi, ilmi, kadın ve aile, çocuk eğitimi vb. birçok toplumsal sorunlarla ilgili yazılar yazılmıştır.

Kadınlara ilgi bir diğer örgütlenme alanı ise dergilerdir. Bu dergiler, gazeteler gibi haftalık, on beş günlük ve aylık çıkmaktadır. Ayrıca bu araştırmada bazı risale başlığı altında geçen kitapçıklarında dergi olarak değerlendirerek dergiler kısmında ele alınmıştır. Çalışmanın insicamını sağlamak için tarihsel sürece göre tasnif edilerek bütünsel olarak ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Tablo 3. Tanzimat Sonrası Tespit Edilen Dergiler

Dergiler	Tarihi süreci
Aile	1880
Hanımlar	1882
İnsaniyet	1882-1883
Şükûfezâr	1887
Parça Boğçası	1889
Âlem-i Nisvan	1906
Demet	1908
Kadın (Selanik)	1908-1909
Kadın (İstanbul)	1911-1912
Seyyale	1914
Bilgi Yurdu Işığı	1917-1918
Türk Kadın	1918-1919
Genç Kadın	1918
Genç Kadın	1919
İnci/ Yeni İnci	1919-1923
Diyane (Annemiz)	1920
Ev Hocası	1923
Süs	1923

Araştırmada 18 adet dergi tespit edilmiştir. Bu dergiler gazeteler de olduğu gibi kadın haklarını savunan bir özelliğe sahiptir. İlk olarak değineceğimiz dergi “Aile”dir. Yayın faaliyetine 1880 de başlamış, haftalık olan dergi 3 adet yayın yapmıştır. Derginin sorumluluğu Mihran Efendi, yazarı Şemseddin Sami’dir. Dergi içeriğine incelediğimizde aile, kadınlar, çocuklara Hikâye, Oyun, ev işleri ve idaresi gibi yazılar görülmektedir (HTU, D.1: 1-3; İÜ, 80639: 1-3; Çakır, 1994: 25).

“Hanımlar” dergisi 1882 yılında yayınlanmıştır. Tespit edilen tek nüshadan dolayı detaylı bilgi söz konusu değildir. Dergi içeriği incelendiğinde edebi, şiir, güzellik algısı gibi yazılar söz konusudur. Bilinen en eski dergi olma özelliği taşır (BDK, K.1756: 1; KEKBM, 1.9.1: 1).

“İnsaniyet” risale özelliği taşıyan kadınlara mahsus bir dergidir. Senede 12 nüsha çıkarılması düşünülmüş ancak iki nüsha çıkarılmıştır. İlk yayını 1882 yılında olmuştur. Sorumlusu Mahmut Celalettin beydir. Dergide Türk edebiyatı, astronomi, coğrafya, ahlakla ilgili yazılar ve Fransızcadan çevrilmiş yazılara yer verilmiştir. Maalesef uzun süreli bir dergi olmamıştır (HTU, 147/2: 1-2; KEKBM, 1.9.1: 1-2; Çakır, 1994: 25).

“Şükûfezâr” 1887 yılında ilk yayını yapmıştır. Türk kadın dergiciliği konusunda önemli bir yeri olan bir dergidir. Yazarların hepsi kadın olan ve sadece kadınlara hitap eden bağımsız bir yapı sahip olan bir dergidir. Dergi sorumlusu Arife Hanım, yazarlar ise Münire, Fatma Nevber, Fatma Nigâr ve Fatma Naima gibi hanımlar yer almaktadır. Dergi içeriğinde batı etkisinden çok, Doğu ve Osmanlıya özgü bir muhafazakar bir üslup kullanmışlardır. Dergide kadınların ev içindeki rollerinde çok, kadınların iş hayatına, kamusal alana ve toplumsal çevreye katılımını teşvik eden yazılar yayınlarken, aynı zamanda eğitim, bilim ve kültürel değerlerin korunmasının önemini vurgulayarak muhafazakâr bir tutum sergilemiştir (AEK, 309: 1-2, 4; İÜEFK, 79831: 1; KEKBM, 1.9.1: 1-5; Tunç-Yaşar, 2008: 68- 73).

“Parça Boğçası” on beş günde bir çıkarılması planlanmış ancak tek sayı çıkmıştır. Derginin sorumluluğu Hatice Semiha ve Rabia Kamile Hanımlar olup, 1889’da çıkardıkları bir dergidir. Derginin yazıların baktığımızda ev yönetimi, çocuk yetiştirme ve eğitimi, aile düzeni ve mutluluğu, sağlık bakımı, süslenme, pratik

bilgiler, dikiş nakış, müzik, öykü ve mizah yazılarını görmekteyiz (HTU, 9: 1; KEKBM, 1.9.1: 1; Genç ve şenay, 2021: 815-860).

“Älem-i Nisvan” Tercüman gazetesinin bir eki olan, Müslümanlara mahsus edebi ve eğitim ile ilgili bir dergi olup tek sayı olarak yayınlanmıştır. Gazete İsmail Gaspıralı himayesinde olup dergi ise şefika Hanım tarafından çıkarılmıştır. Dergi Rusya idaresi altındaki Bahçesaray’da çıkan bu dergi; Osmanlı, Mısır, Çin, Hindistan ve Japonya ya kadar geniş bir bölgelere okunmuş ve Türkiye’deki kadın dergilerine yol gösterici olmuştur (HTU, 81: 4; KEKBM, 1.9.1: 4; Ebüzziya, 1989: 362-363).

“Demet” ilmi, edebi, siyasi, kadınlara yönelik haftada bir çıkan dergidir. 1908 senesinde İstanbul da yayın faaliyetine başlamış ve toplamda 7 sayı yayınlamıştır. Kadın dergisi olmasına rağmen çok az sayıda kadın yazar vardır. Derginin içeriğini incelediğimizde kadınların yararına olan ve güzel sanatlara dair her türlü eseri yayınlamıştır (Milli Kütüphane, 1/7, 1956 SB 298; HTU, 2664/59-1: 1-7; İÜEFK, SA 109, 69/2653: 1-2, 4-7; Duman, 1986: 83).

“Kadın (Selanik)” haftalık çıkan dergi, 1908-1910 yılları arasında Selanik’te yayın yapmış ve 30 sayı çıkarmıştır. Kadın dergisi kadınlara yönelik yazılar yazılmaktadır. Ancak yazarların geneli erkektir. Dergi okuyucusu olan kadınlardan gelen yazıları da yayınlamaktadır (HTU, C. 70: 1-30; AEK, 178: 1-29; KEKBM, 1.9.1: 1-30; Yurdanur, 1982: 77).

“Kadın (İstanbul)” 1911 yılında İstanbul da yayın faaliyetine başlamış, on beş günde bir çıkan, İlmî, siyasi ve edebi dergi olup, 13 sayı yayınlamıştır. Dergi, fikir ve edebi metinlerin yanı sıra kadınları ilgilendiren konular arasında çocuk bakımı, eğitimi ve moda gibi konuları da içermektedir. Yazarların çoğunluğu erkek olsa da kadın yazarlar da bulunmaktadır. (AEK, 178: 1, 7, 8; HTU, 63: 1-10, 14-16; Duman, 1986: 196).

“Seyyâle” 1914 yılında tek sayı olarak yayımlanmış bir dergidir. Derginin genel durumuna bakıldığında millî değerleri ön plana çıkaran, genç kızlara, kadınlara yönelik, ilmi fenni, edebi, ahlaki, felsefi, çocuk terbiyesi gibi konulara eğilen bir yayın olduğu görülmektedir (BMK, 557: 1; KEKBM, 1.9.1: 1; Ayrıca Bkz. Serrican-Kabalıcı, 2021: 95).

“Bilgi Yurdu Işığı” hanımlara mahsus olan ve bilgi düzeylerini artırmak için çıkmaktadır. İlk yayınının 1917 yılında yapan ve toplam 17 sayı çıkarmıştır. 13. sayıdan sonra “Bilgi Yurdu Mecmuası” ismi ile yayınlanmıştır. Derginin bir başka özelliği ise 5. sayıdan itibaren son bölümde “Ders Kısmı” başlığı bulunmakta, burada; aile, ev idaresi ve temizliği, coğrafya dersleri, tıbbi bilgiler, muhasebe vb. birçok konu hakkında ders niteliğinde yazılar bulunmaktadır (BDK, 11979: 3; HTU, D.68: 1-17; KEKBM, 1.9.1: 1-17; İÜ, 3; Dergâh Dergisi arşivinde 15. sayısını mevcuttur).

“Türk Kadın” kurucusu muallim Ahmet Halit 1918 yılında yayın faaliyetine başlamıştır. Dergi 15 günde bir çıkmakta ve kadınlar için yayın yapmaktadır. Derginin süresi bir yıl olması rağmen 21 sayı çıkarmıştır. Yazarların çoğunluğu erkekler olsada kadınlara yönelik yazılar dikkat çekmektedir. Yazıları bakıldığında sosyolojik edebi konular olmuştur. Çıktığı dönem itibariyle I. Dünya savaşına denk gelmektedir. Derginin içeriğinde detaylı bakıldığında kadınların haklarından çok kadınların eğitim seviyesinin arttırılması, toplumsal sorunlarda kadını rolü gibi konulara dikkat çeker (AEK, 364: 1-2; HTU, 10.10: 1-2; KEKBM, 1.9.1: 1-21; Mahir-Metinsoy, 2010: 21-22).

“Genç Kadın” adı altın iki ayrı dergi yayınlanmıştır. Bunlardan ilki 1918 yılında

yayınlanmış ancak tek sayı çıkarabilmiştir. Diğeri ise 1919 yılında yayın faaliyetine başlamış, 15 günde bir yayın yaparak 10 sayı çıkarabilmiştir. Birçok toplumsal sorunu ele alan ve yazıların çoğunluğunu kadınlar hakkında olduğunu söyleyebiliriz (HTU, D.60: 1-10; KEKBM, 1.9.1: 1-10; Kuzucu, <http://www.uskudarkultursanat.com/sergilerimiz/osmanli-donemi-kadin-dergileri>).

“İnci/ Yeni İnci” sahibi Sedat Simavi’dir. İlk olarak İnci adıyla 1919 yılında yayın faaliyetine başlamış süre içinde 1922 yılına gelindiğinde Yeni İnci olarak yayınlarına devam etmiştir. İnci olarak 27 sayı, yeni inci olarak 12 sayı, toplam 39 sayı yayın yapmıştır. Her ayın ilk günü çıkan, kadınlar ilgili felsefi ve ilmi konuları ele alan resimli bir dergi olduğunu görmekteyiz. Dergide kadınları giyimi kuşamı, çocukların yetiştirilmesi, kadın cemiyetlerini ziyaret yazıları gibi yazılar yayımlanmıştır (HTU, 86: 1-27 (İnci), 1-3, 5-8- 10-12 (Yeni İnci); BDK, B.60: 1-12(Yeni İnci); KEKBM, 1.9.1: 1-27(İnci), 1-3, 5-8- 10-12 (Yeni İnci); Çetin ve Tüzer, 2017: 203-255).

“Diyane (Annemiz)” Çerkez Kadınları Teavün cemiyetinin çıkarttığı dergidir. 1920 yılında tek sayı yayın yapmıştır. İلمي, içtimai ve edebi yazılar içermektedir. Dergi sahibi Seza Puh, başyazar ise Hayriye Melek Hunç yapmıştır. Türkçe ve Çerkezçe dilinde yayın yapmıştır (HTU, 4/2: 1; KEKBM, 1.9.1: 1).

“Ev Hocası” 1923 yılında yayınlanmış, süresi belirsiz, Sorumlusu Ahmet Edip olan, ev hanımlarına ve aile hayatına yönelik bir dergidir. Derginin çıkış amacı ev idaresin yol göstermek, bahçe işleri, yemek yapımı gibi ile ilgili yazılar yazmayı amaçlamış ancak tek sayı olarak yayınlanmıştır (Oylubaş Katfar, 2017: 2436-2447).

Son olarak ele aldığımız dergi ise “Süs” tür. Sorumlusu Mehmet Rauf, başyazarları ise Muazzez Yusuf, Hüseyin Remzi’dir. İlk yayını 1923 yılında başlamış, haftalık bir çıkan, edebi ve hanım dergisidir. Toplamda 55 sayı çıkarmıştır. Derginin içeriğini incelediğimizde kadınlar ile ilgili, moda, süsü ve güzellik, evlilik hakkında(izdivaçlar), yemek yapımı, sinema, çocukların saçları gibi birçok konu hakkında yazılar görülmektedir. Dergini haftalık çıkması çok fazla yayın yapmasına neden olmuş, bir yıl boyunca yayınlar yapmışlardır (AEK, 310: 1, 3, 5, 54; HTU, D.240: 1-54; KEKBM, 1.9.1: 1-55; Arslan-Bilgin ve Uğraş, 2023: 1437-1452).

Yaptığımız araştırmada, 14 gazete ve 18 derginin büyük çoğunluğunun erkekler tarafından kurulduğunu, ancak kadınlara yönelik faaliyetlerde bulduklarını görülmüştür. Bu gazete ve dergiler, kadınları sosyal hayatla ilgili bilgilendirme ve yönlendirme konusunda aktif bir rol üstlenmektedir. Dönemin şartlarını açısında düşündüğümüzde kadınların bilinçlenmesi ve sosyal hayata dair bir fikrin oluşması açısından önemlidir. Bu gazete ve dergilerin günümüz Türkiye’si için yol gösterici olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Tanzimat dönemi sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın örgütlenmeleri, toplumsal değişim ve sosyal reformlar bağlamında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde kadınlar, çeşitli platformlar aracılığıyla kamusal alanda daha görünür hale gelmiş, özellikle vakıflar (cemiyetler), gazeteler ve dergiler aracılığıyla sosyal hayata aktif bir şekilde katılım göstermişlerdir. Araştırmamızın bulguları, Tanzimat sonrası dönemde toplamda 27 kadın cemiyeti, 14 kadın gazetesi ve 18 kadın dergisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu örgütlenme biçimleri, kadınların toplumsal bilinçlenmesini artırmak ve kamusal alanda varlıklarını göstermek için önemli araçlar haline gelmiştir.

Bu dönemde kadınların kurduğu cemiyetlerin dışında, gazete ve dergilerin içeriği kadınların ilgisini çekmiş olmasına rağmen, bu mecraların çoğunlukla erkekler tarafından kurulduğu ve yönetildiği görülmektedir. Bu durum, kadınların toplumsal ve kamusal alandaki görünürlüklerini sınırlı kılabilmiştir. Tanzimat sonrasındaki sosyal olaylar ve savaşlar, özellikle kadın cemiyetlerini etkileyerek bu örgütlenmelerin askeri yardımlaşma ve ulusal mücadele süreçlerinde aktif rol oynamalarına neden olmuştur. Milliyetçilik akımlarının ve sürekli savaş durumlarının etkisi altında kalan kadın cemiyetleri, askere yardım ve ulusal mücadeleye katkıda bulunma yönünde çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla birlikte ülke işgal altına alınmış ve bu durum, halkın bağımsızlık mücadelesini glendirmiştir. Bu süreçte yaşanan sosyal ve ekonomik zorluklar, özellikle kadınları etkileyerek onların ulusal kurtuluş mücadelesinde daha aktif roller üstlenmelerine yol açmıştır. Kadın cemiyetleri, işgal altındaki bölgelerde eylemler düzenlemiş ve toplumsal tepkilerini çeşitli yöntemlerle ifade etmiştir. Örneğin, Asri Kadınlar Cemiyeti ve diğer kadın rgtleri, İstanbul'daki Fatih eylemlerinde ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde işgallere karşı protestolar düzenlemişlerdir. Özellikle Asri Kadınlar Cemiyeti gibi birçok cemiyet tarafından düzenlenen eylemlerde işgallere karşı tepki gösterilmiştir (Bkz. İnan, 1982: 108). Bu eylemler, kadınların toplumsal bilincini artırmış ve ulusal mücadeleye önemli katkılarda bulunmuştur.

Ayrıca İstanbul'da yapılan Fatih eylemlerinde kadın sayısının çokluğu ve kadın hatiplerin konuşmaları eyleme katılanları oşturması dikkat çekici olmuştur. Bu mitingde Halide Edip ve Meliha Hanım gibi önemli isimler de konuşmalar yapmıştır. Bunun yanı sıra, Asri Kadınlar Cemiyeti adına Üsküdar eyleminde kadın konuşmacılar yer almıştır. Ardından, Kadıköy ve Sultanahmet eylemleri düzenlenmiştir. Bu eylemlerde kadınların katılması ve konuşmacılarının kadın olması dikkat çekmiştir. Yukarıda yapılan eylemlerin dışında Anadolu'da, Edirne, Alaşehir ve Kızılcahamam gibi yerlerde eylemler yapılmıştır. Bu eylemlerde kadınlar ön planda olmakla birlikte, İzmir'in işgali de bu eylemlerde protesto edilmiştir. Bu eylemlerin duyurulması için basın ve yayın araçları kullanılmış ve ülkenin çeşitli bölgelerine duyurulmaya çalışılmıştır.

Bazı cemiyetlerin liderliğinde eylemler ve protestolar düzenlenmiştir. Özellikle "Hilali Ahmer Cemiyeti", "Asri Kadınlar Cemiyeti" gibi vb. cemiyetlerin aktif rol almaları Ulusal mücadeleye katkı sağlayıcı olmuştur. Bu dönemde ne çıkan kadın cemiyetlerinde biri olan, "İslam Kadınları Cemiyeti" işgallere karşı çok çaba sarf ettiğini, çeşit Şekillerde bildiri yayınladığını bilinmektedir. Sonraki süreçlerde Ulusal mücadele bütünleştirici olan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin aktif katkılarının olduğunu söylenebilir.

Genel olarak bu dönemdeki kadınlar durumuna ve faaliyetlerine göre üç Şekilde sınıflandırabilir. Birincisi, işgal altındaki bölgelerde yaşanan saldırılar nedeniyle erkeklerin sorumluluk almasını isteyen mağdur kadınlar. İkinçisi, kendi elleriyle silahlı olarak doğrudan savaşa katılanlar veya cephe gerisinde faaliyet gösterenler. ncs ise halkın büyük bölümünü uyandırmak için cemiyetler ve basın ve yayın faaliyetlerinde yer alan kadınlardır. Bu kadınlar arasında Halide Edip, Nakiye Elgün ve Müfide Tek bulunmaktadır (Bkz. Kurnaz, 1997:149).

Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki sosyal olaylar, kadın cemiyetlerinin temel faaliyetlerini bırakarak ülkenin ihtiyaçlarına göre hareket etmelerini zorunlu kılmıştır. Bu dönemdeki kadın örgütlenmeleri, savaş ve işgal dönemlerinde milli şuuru uyandırmak için önemli faaliyetlerde bulunmuş ve toplumsal yaşama önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda, modern Türkiye'deki kadın

örgütleri, tarihsel süreç içinde uzun bir geçmişe sahip olup, kadınların toplumsal hayatta kendilerini kabul ettirme çabalarının Tanzimat sonrası dönemde başladığı ve Cumhuriyet dönemiyle büyük bir ivme kazandığı söylenebilir. Kadın örgütlenmeleri genellikle yardım kuruluşları bağlamında hareket etmiş, muhtaç ve yoksullara yardım ve destek sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca, genç kızların eğitimine yönelik yardımlar ön planda iken, savaş durumları cemiyetleri savaşan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönlendirmiştir. Bu örgütlenmeler, savaş sonrası sosyal olaylara tepki olarak basın ve yayın faaliyetlerini de kullanarak toplumsal tepkilerini göstermiştir. Günümüzdeki kadın oluşumlarına ve örgütlenmelerine kaynaklık eden bu tarihsel süreç, kadınların toplumsal yaşamdaki rolünü ve etkisini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akal, C. B. (2014). İktidarın üç yüzü. Dost Yayınları.
- Arslan, O. (2001). Kurumsal ve tarihsel aşamalarıyla sivil toplum ve Türkiye gerçeği. Bayrak Yayıncılık.
- Arslan Bilgin, F., & Uğraş, Ö. S. (2023). Modern kadın imajı üzerine bir inceleme: Süs dergisi örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33(3), 1437-1452.
- Ataseven, G., & Erdoğan, A. (1999). Vakıf ve kadın tebliğler. Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Aydın, M. A. (1996). Osmanlı toplumunda kadın ve Tanzimat sonrası gelişmeler. Sosyal Hayatta Kadın. İslami İlimler Vakfı İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Balıkesir Valiliği. (2023, Ağustos 11). Vakıf medeniyeti ve Kudüs. <http://www.balikesir.gov.tr/vakif-medeniyeti-ve-kudus>
- Baykal, B. S. (1984). Milli mücadele'de Anadolu kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1(1), 108-126.
- Besim, Ö. (2009). Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e dair konferans (İ. Hacıfettahoğlu, Ed.). Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.
- Bolat, G. (1983). Cumhuriyet öncesi kadın dernekleri, Atatürk ve kadın hakları. Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Bruce, S., & Yearley, S. (2006). The Sage dictionary of sociology. Sage Publications.
- Can, S. (1999). Osmanlı toplumunda kadın. Diyanet Dergisi, Kadın ve Aile, 98. Erişim 11 Haziran 2016, <http://www.diyandergisi.com/diyandergisi-2/konu-26.html>
- Caporal, B. (1982). Kemalizm öncesinden ve sonrasında Türk kadını 1919-1970. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Celasın, Z. (1946). Tarih boyunca kadın. Ülkü Kitap Yurdu.
- Coursier, H. (1964). Milletlerarası Kızılhaç. Türkiye Kızılay Derneği.
- Çaka, C. (1948). Tarih boyunca harp ve kadın. As. Fb. Basımevi
- Çakır, S. (1992). XX. yüzyılın başında kadın ve aile dernekleri ve nizamnameleri. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, C. III). Ülke Yayın.
- Çakır, S. (1994). Osmanlı kadın hareketi. Metis Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). Sivil toplum üstüne, sivil toplum ve demokrasi. Kaknüs Yayınları.
- Çapa, M. (2010). Kızılay Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1914-1925 (2. baskı). Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.
- Çetin, E., & Tüzer, C. (2017). İnci dergisi üzerine bir inceleme. Millî Eğitim Dergisi, 46(216), 203-255.
- Çiçek, R. (1993). Asker ailelerine yardımcı hanımlar cemiyeti'nin faaliyetleriyle ilgili bir belge. Tarih ve Toplum, 20(116), 14-15.
- Demir, S. (2011). Bacıyan-ı Rum teşkilatı (Anadolu Kadınlar Birliği). In Ahilik Uluslararası Sempozyumu: Kalite Merkezli Bir Yaşam (pp. 200-204).

- Kayseri Bildiri Kitabı.
- Dinçer, M. (1996). Çevre gönüllü kuruluşları. Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- Duman, H. (1986). İstanbul kütüphaneleri Arap harfli süreli yayınlar toplu kataloğu 1828-1928. Türk Tarihi Kütüphanesi.
- Ebüzzıya, Z. (1989). Âlem-i nısvân. In TDV İslam Ansiklopedisi (Vol. II, pp. 362-363). İstanbul.
- Erkmen, A. (2023). Kurtuluş savaşında Türk kadınlarının teşkilatı: Anadolu Kadınları Mudafaa-i Vatan Cemiyeti. Yeni Era Uluslararası Disiplinlerarası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(20), 1-12.
- Genç, N., & Döner, ř. (2021). Kadın, ailenin dahiliye nâzırındır: Bir Osmanlı kadın dergisi: Parça Boğçası. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 19(38), 815-860.
- Habermas, J. (2015). Kamusalılığın yapısal dönüşümü (T. Bora & M. Sancar, Çev.). İletişim Yayınları.
- Işıklı, Ö. F. (2017). İslami kadın örgütlenmeleri: Adana ili örneği [Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi].
- İlyasoğlu, D., & İnel, A. (1984). Kadın dergilerinin evrimi, Türkiye’de dergiler ve ansiklopediler 1849-1984. Gelişim Yayınları.
- İnan, A. (1982). Tarih boyunca Türk kadının hak ve görevleri (2. baskı). MEB Basımevi.
- Kaplan, L. (1998). Cemiyetlerde ve siyasi teşkilatlarda Türk kadın ben 1908-1960. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karadağ-Eker, ř. (2011). II. Meşrutiyet döneminde kadın dernekleri [Yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi].
- Kahraman, A. (2011). Terakki. In TDV İslam Ansiklopedisi (Vol. 40, pp. 481-482). İstanbul.
- Karakışla, Y. S. (2001). şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nısvaniyesi 1915. Tarih ve Toplum, 35(210), 5-12.
- Karal Akgün, S., & Uluğtekin, M. (2020). Yeni belgelerin ışığında Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a (C. 2). Başak Matbaacılık.
- Kılıç, N. (2015). Osmanlı kadın dergilerine bir örnek: Mürüvvet. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(3), 744-769.
- Kirman, M. A. (2016). Din sosyolojisi sözlüğü. Karahan Yayınları.
- Kirman, M. A., & Işıklı, Ö. F. (2018). Women’s civil society organizations: A sociological study. Antakiyat, 1(2), 191-201.
- Kodaman, B. (1991). Abdülhamid devri eğitim sistemi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1991). Bâciyân-ı Rûm. In TDV İslam Ansiklopedisi (Vol. IV, pp. 415). İstanbul.
- Kurt, A. (1999). Osmanlı’da kadının sosyo-ekonomik konumu (Osmanlı-Toplum, C. V). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurnaz, ř. (1997). Cumhuriyet öncesinde Türk kadını 1839-1923. MEB Yayınları.
- Kuzucu, K. (2024, Mart 30). Osmanlı döneminde kadın dergiciliği. Erişim: <http://www.uskudarkultursanat.com/sergilerimiz/osmanli-donemi-kadin-dergileri>
- Lebib, S. (1915). Türk kadınının harb-i umûmî’deki faaliyeti. Türk Yurdu, 5(9/96), 2812-2816.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mahir-Metinsoy, E. (2010). Kadın tarihi araştırmaları açısından Türk kadını dergisi, Türk kadını (1918-1919) (B. T. Keşoğlu & M. Keşoğlu, Eds.). Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını.
- Muhiddin, N. (2006). Bütün eserleri: Hikâyeler, measureler, makaleler, hitabeler,

- yazılar, Türk kadını (Y. Zihinoğlu, Ed., C. 4). Kitap Yayınevi.
- Oktar, T. (1998). Osmanlı toplumunda kadının çalışma yaşamı: Osmanlı kadınları çalıştırma cemiyet-i hayriyesi. Bilim Teknik Yayınevi.
- Onay, P. (1968). Türkiye'nin sosyal kalkınmasında kadının rolü. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti. (1914). Salnamesi 1329-1331. Ahmed İhsan ve Şurekası Matbaacılık.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyetler. (2013). (E. Sırma, T. Özekici, & Ü. Kısacık, Eds.). T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı.
- Oylubaş Katfar, D. (2017). Kadın dergilerinde öncü bir erkek Ahmet Edip ve Ev Hocası dergisi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6(4), 2436-2447.
- Özçelik, S. (1987). Türk dünyasında tesanüd ruhunun teşekkülünde Türkçü cemiyetlerin ehemmiyeti. Türk Yurdu Dergisi, 8(3), 22-25.
- Özdemir, N. (2019). I. Dünya Savaşı'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin faaliyetleri. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 36, 29-47.
- Özdemir, N. (2021). Mütareke döneminde Asri Kadın Cemiyeti'nin faaliyetleri (1918-1923). Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 39, 107-133.
- Öztürk, Z. (2020). Hanımlara mahsus gazete. In TDV İslam Ansiklopedisi (2. Basım, Ek-1 Cildinde, 533-534). Ankara.
- Saatçioğlu, K. (2019). Bir terzinin kitabı: Bıçkı nazariyat ve kavâidi. YEDİ: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 22, 103-112.
- Serrican Kabalcı, E. (2021). Osmanlı kadın dergilerinden Seyyale üzerine bir inceleme. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 6(1), 89-105.
- Sümer, T. (1968). Türkiye'de ilk defa kurulan kadınları çalıştırma derneği. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, I(10), 59-63.
- Sezer, C. (2014). Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ'ası. Journal of History Studies, 6(3), 311-319.
- Şişman, C. (1993). Türk basınında kadın hakları üzerine tartışmalar 1908-1918. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Taşkıran, T. (1973). Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın hakları. Başbakanlık Basımevi.
- Tepekaya, M., & Kaplan, L. (2003). Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kuruluşu ve faaliyetleri 1877-1923. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, 147-202.
- Toprak, Z. (1988). Osmanlıda alafrağa evlilik ilanları. Tarih ve Toplum Dergisi, 51, 42-46.
- Toprak, Z. (1988a). Kadınları çalıştırma cemiyeti. Tarih ve Toplum Dergisi, 51, 34-35.
- Toprak, Z. (1989). İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti. Toplum ve Bilim, 43-44, 183-190.
- Tunaya, T. Z. (1984). Türkiye'de siyasal partiler 1854-195 (C. I). Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Usta, Y. (2016). Meşrutiyet döneminde sosyal yardım cemiyetleri ve faaliyetleri (1908-1918) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Ülken, H. Z. (1969). Sosyoloji sözlüğü. Milli Eğitim Basımevi.
- Yaşar, F. T. (2008). Şükûfezâr: Kadınlar tarafından kadınlar için ilk süreli yayın. Dem Dergi, 4, 68-73.
- Yeter, E. (2015). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadının özneliği ve din. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15(2), 189-210.
- Yurdanur, C. (1982). Kadın. In Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Vol. V, pp. 77-80). İstanbul.

- Yıldırım, B., & Salih, S. (2015). 1914 yılında yayınlanan kadın gazetelerinde kadınlık'a göre kadın. İletişim Dergisi, 23, 39-65.
- Yılmaz-Koca, K. (1998). Osmanlı'da Kadın ve İktisat. İstanbul: Beyan Yayınları.

Arşiv Belgeleri

- Atıf Efendi Kütüphanesi (AEK)
 Basım Müzesi Kütüphanesi (BMK)
 Beyazıt Devlet Kütüphanesi (BDK)
 Belediye Kütüphanesi (BK)
 Hakkı Tarık Us Kütüphanesi (HTU)
 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (İÜ)
 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kitaplığı (İÜEFK)
 Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı (KEKBM)
 Tercüman Gazetesi Kütüphanesi (TGK)
 Cumhurbaşkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
 Dahiliye Nezareti Evrakı (DH), Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri (DH. EUM) .6.ŞB 32/53, 24 Cemaziyelevvel 1336 (7 Mart 1918).
 Dahiliye Nezareti Evrakı (DH), İdâre-i Umumiye Belgeleri (DH. İ.UM), Türk Hanımları Esirgeme Derneği'nin Nizamnamesi, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333
 Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT) 2792/93, 21 Rebiülevvel 1327 (18 Nisan 1909).
 İrade Tasnifi, Dosya Usulü Evrakı (İT. DUİT), 72-121, 20 Cemaziyelahir 1334 (24 Nisan 1916).
 İrade Tasnifi, İrade. Taltifat (İ.TAL), İ.TAL, 161/316, 4 Şaban 1316 (18 Aralık 1898).
 Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu, "Demet" 1. Cilt Sayı 7 (1956 SB 298)
 Milli Kütüphane, (1956 SC 23).
 Milli Kütüphane, (1962 SÇ 210, 1962 SA 52, 1962 SB 75).
 Milli Kütüphane, 1. Cilt, Sayı 1, (1956 SA 337).
 Şura-yı Devlet Evrakı Mülkiye, (ŞD. MLK), 2068/4, 28 Rebiülevvel, 1328 (9 Nisan 1910).
 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA) 01019819-3, Asri Kadın Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, Minber Matbaası, 1919.
 Kızılay Arşivi, 74/94 8 Kânûn-ı sâni 1335 (8 Ocak 1919).

Süreli Yayınlar

- Genç Kadın. "Asri Kadın Cemiyeti." Genç Kadın, Numara 6, (13 Mart 1335): 84.
 İnci Dergisi. "Bir İslâm Müessesesini Ziyâret: Biçki Yurdu Müessesesi." Numara 10, (1 Teşrinisani 1335(1919)).
 Kamuran, Bedia. "Terakki Yolları." Kadınlar Dünyası, Numara 140, (23 Nisan 1330).
 "Kadınlık Şuûnu: Sade Giyinen Kadınlar Cemiyeti." Türk Kadını, Numara 3, (20 Haziran 1334).
 "Kadınlık Şuûnu: Mûsiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti." Türk Kadını, Numara 3, (20 Haziran 1334).
 Kadınlar Dünyası. "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân Cemiyeti Faaliyetde." Kadınlar Dünyası, Numara 64, (6 Haziran 1329).
 Kadınlar Âlemi. "İslam Kadınlar Âleminde." Numara 3, (5 Haziran 1330).
 Kırmızı-Beyaz kulübü. "Üçüncü Sene-i Devriyesi." Kadın, Numara 18, (9 Şubat 1324): 8-10
 Nejat, Ethem. "Türkiye De Kız Mektepleri." Türk Yurdu, Numara 11, (17 Ekim 1334).
 "Osmanlı Kadınları Şevkat Cemiyet-i Hayriyesi." Kadın, Numara 1, s. 13, (13

- Teşrin-i evvel 1324).
- “Şuun-ı Nisvan.” Kadın, Numara. 7, 24 Teşrin-i sâni 1324 (7 Aralık 1908).
- “Şuûn-i Nisvan.” Kadın, Numara 10, (Kanun-ı evvel, 1324).
- Türk Kadını. Sayı 4, (4 Temmuz 1334).
- Zeki, Ruşen. “Bizde Hareket-İ Nisvân.” Nevsâl-i Millî, (İstanbul 1330).